

Da klokka klang...

Små gløtt inn i et stort materiale

av Anne Moestue, konservator Norsk etnologisk gransking (NEG)

”Jeg begynte på skolen våren 1926. Mor fulgte meg de drøye tre kilometerne, men omtrent halvveis kom ei anna mor med dattera Ruth til. Det var første gang jeg så dem... Vi hadde ikke sekk, veske eller bøker med denne første dagen, og jeg syntes det var heller tamme greier. Neste dag gikk jeg alene, vi begynte litt seinere de første dagene og midtveis sto Ruth og venta på meg. Men ettersom jeg fikk bedre vett kunne jeg jo ikke gå til skolen med ei jente!”

Slik skildrer en mann – født i 1919 – sitt første møte med skolen og det som følger med. Og som han ganske riktig minnes er det ikke bare boklig lærdom man høster ved denne korsveien i livet.

Norsk etnologisk granskings rikholdige arkiv gjemmer mange minner. Det er minner om barndomstid og voksenalv, om hverdager og høytider. Vi har fortellinger om dager som triller av sted som perler på en snor, der den ene dagen er den annen lik, – og fortellinger om de store dagene. Noen dager glitrer i minnet, andre dager brakke dramatik, og noen dager ble vendepunkter i livet. Det er når vi ser tilbake at vi forstår. Det er når vi forteller minnene videre at vi tolker fortidens hendelser, og ser dem i lys av det som livet senere bød oss. Da settes enkeltopplevelser inn i en rekke av erfaringer som til sammen utgjør ”fortellingen om meg selv”.

Første gang NEG ba de skrivende medarbeiderne om opplysninger om det første møtet med skolen var i 1963. Da laget daværende leder av NEG, Dr. philos Lily Weiser-Aall, en spørreliste med tittelen ”Barn i skolealderen fram til konfirmasjonen”, hvor et av avsnittene inneholder detaljerte spørsmål om den første skolegangen: forventninger, lærere, arbeid, straff og belønning, samvær og fellesskap. De fleste spørrelistene fra denne tiden ble formet ut fra andre mål og en annen tankegang enn det vi gjør i dag. Det ble ikke spurt om egne erfaringer, men om hva man mente var vanlig. Det ble ikke bedt om fortellinger, men om det man mente var fakta. Derfor er mange av svarene på spørsmålene fra 1963 korte og knappe og nokså upersonlige.

Neste gang vi ba våre medarbeidere om å skrive ned minner fra skoletiden var i 2002. Da sendte vi ut en spørreliste som vi kalte ”Da klokka klang”. Der ba vi medarbeiderne fortelle om egne erfaringer, og vi la vekt på at de skulle fortelle fritt om gleder og sorger i møte med skolen. Og her fikk vi fortellingene, om det som hadde betydning den gang, og som vi tok med oss i minnet hele veien gjennom livet. En av de siste spørrelistene vi har sendt ut har vi kalt ”Mitt 1950-tall”. Den har også gitt oss mange fortellinger om skolen i Norge. Vi hører om gleder og sorger, meislet inn i minnet fordi opplevelsene som det fortelles

om var viktige, og enkelte ganger helt skjellsettende. For mange av oss om er godt voksne i dag var ”frøken” eller ”læreren” vi møtte første skoledag også vårt første forpliktende bekjentskap med en voksen utenfor den nærmeste kretsen. Barnehager eksisterte knapt nok. For mange ble dette et møte som preget livet i år fremover, på godt og vondt. Var møtet preget av tillit og inspirasjon, eller av frykt og beven?

Frykt og beven

Det eldre materialet i NEG er svært verdifullt. Det forteller om forhold i skolen tilbake til forrige århundreskifte. Men samtidig kan enkelte av spørsmålene og svarene fortone seg litt kuriøse i dag:

Ble barna redde skolen gjennom fortellinger fra eldre barn eller foreldre?

Ble skolemesteren brukt som barneskremsel?

Her er noen smakebiter på svar:

”Helt til våre dager er læreren brukt som skremsel når barna ikke var lydige og snille.”

”Min far fortalte om en omgangsskolemester som hadde bakbundet en skolegutt og drevet ham føre seg fram til hjemmet.”

”Nei jeg trur ikke det. Skremsla var no helst presten, det. Hvis dei prata stygt eller banna kom presten og skar dei i tunga.”

”Ja skolemeisteren var dei redde, for han brukte jo ofte riset på barna å han slo visst hårt ogso.”

”Sidan læraren ofte var brutal vart han som ei bygdaskræme i grenda. Så han var eit godt medel til å skræma borna med, små born rømde eller sette i eit skrik når han kom til gards eit ærend.”

En kvinne som er født i 1945, og oppvokst i Molde har i år

2. klasse piker. Smestad skole, Oslo 1950. Foto: p.e.

sendt oss denne fortellingen:

”Et minne fra høsten i 1. klasse. En sterk opplevelse jeg aldri kan glemme: ... Den høsten var jeg fersk førsteklasing ved gamle Lørva, Elvebakken skole. Hver morgen stilte jeg opp ved brakka på nedsiden av skoleplassen sammen med 26 andre silkesløyfejenter.

Respekten for skolen var grenseløs. Mine erfarne brødre i 5. og 6. klasse hadde gjennom år foret meg med røverhistorier fra skolemiljøet. Jeg visste alt om barnevonde overlærere, knivkastende klasseforstandere og om uskyldige elever som måtte sitte igjen til det ble mørk kveld. Selv søstera mi i 3. klasse hadde stått i strafferekke fordi hun var snødøpt av guttene. Alle i den rekka skulle ha tid til å skamme seg. Derfor var strafferekka den siste som ble ropt opp ved innmarsjen.

Jeg hadde fått den høyeste frøkene på hele skolen. Det svarte håret var rullet stramt opp i nakken. Når hun åpnet munnen fylte stemmen hele klasserommet. Jeg, den lille jenta ved trepulten, og hun, den store frøkene ved kateteret, hadde hvert vårt verdensrom i samme rom.

Men på pulten min lå noe som bare ga meg glede: Tolv trefargeblyanter i pappetui med løvebilde på. I skapet fantes også farger som ble delt ut i timene. Men disse var på langt nær så fine som mine. Med mine farger skinte sola varmere, og blomstene duftet nesten.

I siste time pleide ordenseleven å samle inn fargeeskene. En dag skjedde katastrofen. Mine farger forsvant med den pliktoppfyllende innsamlersken. Jeg våget ikke å si til frøken: ”Det er mine farger! Jeg fikk dem av onkel... til bursdagen min!”

Langt borte hørte jeg skoleklokka kime og ordene ”Takk for i dag”. Med ransel på ryggen beveget jeg meg i riktig retning ut Parkveien. Det eneste jeg så på hjemveien var frøken som stabled fargeesker i et brunt skap. Og det eneste jeg hørte var lyden av ei skapdør som smalt i lås.

Storgråtende stormet jeg inn på kjøkkenet til mor.

”Lær alfabetet og skriv: 1. selvydene, 2. medlydene og 3. tvelydene.” Slik lød oppgaven. I 1949 var dette betegnelsene på vokaler, konsonanter og diftonger. Her har ”selvydene” fått rød farge. 1. klasse Smestad skole, Oslo 1949.

Hun skjøv straks til side gryta med kokende syltetøy. Fra fangplass ble det grusomme fortalt. ”Så, så,” trøstet mor. ”Etter middag skal jeg snakke med frøken. Du skal vel smake på Victoriaplommene?”

Neste dag stod frøken ved pulten min. Hun rakte handa mot meg: ”Her er fargeeska di ...!” Da så jeg at frøken hadde blå øyne.”

Første skoledag

Første skoledag er et møte med det ukjente. Selv om man har eldre søsken som har formidlet sine erfaringer er det

ikke det samme. *Nå er det meg.* Min tur til å ta skrittet ut i de stores verden.

Hva husker vi fra dette møtet? Hvorfor husker vi akkurat *det*? I erindringen gjøres et utvalg. Minnene vi gjenforteller i ettertid farges av de erfaringene som ligger mellom første skoledag og dagen i dag. Hvem kan med hånden på hjertet si at de ikke på en eller annen måte er preget av skoleopplevelser senere i livet?

Vi ser så tydelig i svarene hvordan livet kretset om skolen: Arbeid og fritid. Venner, lærere, kunnskaper. Gleder og skuffelser, ensomhet, tilhørighet. Min pult, min plass – min skolesekk, mitt pennal; alt dette viktige som hører til i den nye livsfasen – som *skoleelev*. Mestret vi det som ble forventet? Hva minnes vi av seiere og nederlag?

En kvinne fra Jæren, født i 1942, skriver veldig godt og detaljert om sin første skoledag. Hun ser på fotografi av seg selv, og minnes:

”Den 11. august 1949 byrja eg på skulen. Natta før hadde det vore så som så med svevnen. Både var eg spent på korleis det ville verta å vera skulejente og så hadde eg lege med håret fletta i mange småfletter som vart strame og vonde å sova med. Kvelden før hadde mor fletta håret mitt vått og nyvaska. Kvar flette var fast og hard og festa ytterst med knytta tråd. Mor hadde laga papirspolar (samanrulla papir) som ho rulla på trådendar som var lange nok til å brukast til noko. Desse bruka ho t.d. til å knytta rundt flettene. Når håret var tørt og flettene løyste, var håret lett og litt krøllet.

Slikt fint hår og med kvit sløyfe i hadde eg denne dagen. Kjolen var kvit og raudstripet. Mor hadde strikka ein fin kvit jakke i tynt ullgarn og med ”knuppemønster” og så hadde eg raude og kvite tysko. Skoa hadde eg arva etter eit eldre søskenbarn, men dei var fint brukte, mest som nye. Denne sommaren hadde vi lånt eit fotografiapparat av moster, og før eg gjekk avgarde fotograferte mor meg.”

Denne beretningen om første skoledag formelig sitrer av glede over å være stor, være fin, være spent og ha nye klær. Hele hennes lange minnefortelling er preget av positivitet og takknemlighet for årene på skolen; en takknemlighet som har fulgt henne gjennom livet.

En litt annerledes første-skoledagskildring har vi fått fra en mann fra Nordland:

”Min første dag på skolen var en augustdag i 1954, noen måneder før jeg fylte 7 år. Jeg var meget småvokst, 120 cm og 20 kg, men konstaterte til min glede at det var en gutt som var like liten som meg. Min mor fulgte meg til skolen første dagen, men ikke alle hadde foreldre eller foresatte med seg. Vi ble ropt opp en etter en og måtte fram til lærerinnen for å oppgi navn og fødselsdato. Jeg husker en gutt som bråsnudde og løp tilbake til ranselen for å hente lappen med fødselsdato.

Og så husker jeg avslutningen på første skoledagen – vi sto og sang avslutningssangen da det plutselig begynte å sildre bak meg. ”Bussemann” klarte ikke å holde seg lenger. De fleste fniste litt, men han som var bestekameraten til ”bussemann” gjorde et stort nummer av det, løp ut og ropte til alle som ville høre: ”Han Bussemann pessa i broka, han Bussemann pessa i broka!” Det bildet har i alle år siden

Første skoledag. Oslo 1936 Foto p.e.

stått for meg som bildet av svik av en kamerat.

Jeg har ikke noe minne om klær eller utstyr, annet enn at jeg hadde et treppennal som jeg hadde arvet etter eldre søsken.”

Hans minner gjenner ikke noe om klær og utstyr – det er tydeligvis mest jenter som husker slikt! Hans minner kretser om den risikoen man utsettes for i møte med et nytt sosialt fellesskap. Han var liten – heldigvis var han ikke den eneste! Dessuten hadde han mor med. Ingen problemer om *han* hadde glemt fødselsdato. Og *sviket* han fikk se – sviket mot en kamerat! Det minnes han. Det satte spor som varer lenge.

Tryggheten. Møtet med klassen. Mor som følger og sikrer overgangen. Hvor hører jeg til? Hvor er min plass, min pult, hvor er de jeg kjenner?

”... Men den første skoledagen var spennende. Jeg kom gudskjelov sammen med bestevenninnen min, og det rettet alt.”

En kvinne fra Lom skriver:

”Nei det var inga klokke som klang, ikkje i småskulen der eg starta hausten 1932. Og det var det heller ikkje i storskulen, dit vi kom 3 året. Ikkje var det elektrisk straum heller. Men til skulen ved brua laut vel nokon ha losa meg, kven veit eg ikkje. Det kan ha vore Mor og. Men det eg kjem i hug, var lærerinna. Gamal, kvit i håret, mild i augo, ein god lått, snild og god. Vi var for mange elevar etter pultane som fanst, det er det eg kjem best i hug.”

”Jentene i storskolen, 4-5-6-7 klasse 1928”. Ytterkollen skole, Nedre Eiker.

Lærerinnen var ”mild i augo” – men hvor skulle jenta sitte når det ikke var nok pulter? Med hvem – med ukjente?

Ransel og pennal

Kvinnen fra Lom skriver videre om viktige ting for ei lita jente:

”... skuleveska kjem eg vel i hug: Laga av sekkestrie som Mor hadde brodert raude blomar på. Ho var fora med restar av ei regnkappe, så ho heldt ute vatten og var litt stiv. Så var det ei lang reim til å ha rundt ei skulder og hovudet. Da denne var utslitt fekk eg ransel, far laga ”grinda” av tre, skomakaren kledde den med mjukt geiteskinn og sydde på reimer. Den heldt skuleåra ut.”

Slik var det med skuleveska i Lom i 1932. I Oslo 1969 var det annerledes: ”Rød ransel med glidelås og klips over – en type ransel som senere gikk av moten”. Og i dag – i 2008 – så sant august måned kommer oversvømmes postkassene av reklame for siste mote i skolesekker og klær. Verden har forandret seg. Men også i dag er skolesekken en viktig ting i et lite menneskes liv. Den er bærer av signaler til omverdenen. Og i ettertid vil den alltid være en lenke til erindringen. Mange har fortalt oss om skolesekken, eller ranselen sin. Og om pennalet. Oftest er det kvinner som minnes slikt. Mange har tingene ennå, tar dem frem og lar minnene strømme på:

”Framleis har eg trepenalet eg fekk 11 august 1949. Det har raud kant oppå og på skyvelokket er det ”dei tri bukkane bruse” i blått. Men den blå og raude blyanten eg fekk er for lengst oppbrukt og erstatta med ei ny. Det er kanskje nostalgi som gjer at eg framleis kosar meg med å ta denne blyanten og teikna border eg minnest frå skjønnskrifttimane. Særleg då vi gjekk over til formskrift, var det fine border å laga.”

”Min ransel henger på loftet enda, den var i ekte skinn med selskinnsår på lokket, pennalet var i tre i 2 etager til å svinge til siden”

”Jeg fylte syv år 27. juli, og presangene husker jeg ennå av spesielle grunner. Nabokona vår kom med et flott pennal, det så ut som et langt skrin og ble åpnet på samme måte. Det var et lite rom til viskelær og to lange

rom til blyanter og senere penn. Av mor og far fikk jeg en pen skuleveske Nå skulle jo alt være fryd og gammen, men første skoledagen kom to av jentene og en gutt med ransel. Og alle hadde pennal med skyvelokk. Akk ja sann. Små barn små sorger. Jeg husker at jeg følte meg utenfor kameratflokken der og da.”

En sunn sjel i et sunt legeme...

I det siste året har diskusjonen om skolemåltider gått som føljetong i enkelte aviser. Ungdom kaster matpakka og kjøper hvetebrød, snop og cola. Gratis frukt er blitt lovet, sunn mat til salgs er blitt et krav, og enkelte steder et tilbud til dem som har økonomi til det. Engasjementet omkring skolebarns ernæring er ikke nytt. Jeg avslutter her med et glimt inn i møtet mellom skolevesenets gode intensjoner og de små menneskenes livsverden. Vi møter det i fortellinger om skolefrokosten. Hva huskes av dette sunnhets- og næringsfremmende tiltaket for norske barn? Jo, tranen. Den grusomme, kvalmende tranen, som ble tvunget ned i etterkrigsbarnas tynne halser. Gulping og brekninger fulgte, lunken melk med fløtepropp i flasken hjalp lite. Svett gulost og harsk kaviar går igjen i skildringer av pålegget. Men nettopp fordi vi ber hver enkelt om å fortelle sin egen historie, så settes lyset på fra ulike vinkler: Den kvalmende tranen og den svette osten er bare en del av historien. Slik minnes en mann, født 1944 skolefrokosten i sin hjemby Stavanger:

”Vi hadde noe som het ”skolefrokost”. Der fikk ikke jeg være med. Trist. Mine foreldre var ikke ubemidlete nok. Du måtte ha fattige foreldre for å delta. Flere gutter i klassen fikk delta på skolefrokosten. Da møtte de opp på et spesielt rom hvor de fikk en skvett melk og noe knekkebrød med nypesyltetøy. Det skjedde at jeg klarte å snike meg inn uten lov, og det var gøy. Dette var en sosial begivenhet som altså kun var forbeholdt barn av fattigfolk.”

De mange sidene med skoleminner i NEG's arkiv åpner en verden av kunnskap for dem som er opptatt av slikt. Arkivet er åpent, og materialet er tilgjengelig for alle. Velkommen til oss på Norsk Folkemuseum. Og husk: Vi tar mer enn gjerne imot også *dine* skoleminner!